

MADDE BAĞIMLIĞI VE SOSYAL DIŞLANMA

Murat DERİN*, Metin Gani TAPAN**

Öz

Günümüzde bir hastalık olarak ele alınan madde bağımlılığı kişinin öz denetimi, işlevselliği ve çevreye uyum yeteneği ortadan kaldırarak çok önemli sorunlara neden olmaktadır. Bağımlı bireyler suç ve şiddet davranışları içine girebilmekte, ruhsal bunalımlar ve sosyal dışlanma yaşayabilmektedir. Araştırmalar madde bağımlılarının sosyal dışlanmaya maruz kalan spesifik sosyal kategoriler içinde yer aldığını göstermektedir. Madde bağımlılığı sorunu, madde bağımlısı kişilerle toplumdaki diğer kişiler arasındaki iletişimi tehlikeye sokmaktadır. Madde kullanımıyla kişinin kendi sağlığının bozulması yanında, toplumsal bir tehlike ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden madde bağımlılığı sorunu, gelişmiş ya da gelişmemiş tüm ölkeler için en önemli sosyal sorunlar arasında görölmektedir. Sosyal dışlanma ise bireylere, onların ailelerine, çocuklarına ve gelecek nesillere önemli kayıplar verdiren bir sorundur. Bu çalışmada, madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma sorunları, aralarındaki ilişki ve bireysel ve toplumsal maliyetleri çerçevesinde irdelenmiştir. Madde bağımlısı bireylere yönelik sunulan hizmetlerin sosyal bütöleşme temelinde sunulmasının önemi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Madde bağımlılığı, Sosyal dışlanma, Sosyal ierme.

SUBSTANCE ABUSE AND SOCIAL EXCLUSION

Abstract

Substance dependence, which is regarded as a disease nowadays, causes very important problems by removing the self-control, functionality and ability to adapt to the environment. Substance users can engage in criminal and violent behaviors and experience psychological depression and social exclusion. Research shows that substance addicts are included in specific social categories exposed to social exclusion. The problem of substance dependence puts the communication between drug addicts and other people in society at risk. In addition to the deterioration of one 's own health through the use of drugs, a social danger arises. Therefore, the problem of substance dependence is seen as one of the most important social problems for all developed and undeveloped countries. Social exclusion is a question of giving significant losses to individuals, their families, their children and future generations. In this study, the problems of substance abuse and social exclusion were examined within the context of their relationship and their individual and social costs. The importance of presenting the services offered for substance-addicted individuals on the basis of social integration has been put forward.

Keywords: Substance abuse, Social exclusion, Social inclusion.

1. Giriş

Madde bağımlılığı, keyif verici bir maddenin, belirgin bir etkiyi yaratmak için alınması sürecinde kişinin bedensel, ruhsal ya da sosyal olarak zarar verici etkilerini görmesine rağmen, madde alımının kontrol edilemediği, madde alınmadığı zaman yoksunluk belirtilerinin ortaya çıktığı, bilişsel, davranışsal ve fiziksel semptomlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Arıkan, 2001, s. 129). Madde bağımlılığında, bağımlılık yapıcı bir maddenin düzenli ya da aşırı şekilde alınması söz konusudur (Zastrow, 2014, s. 358). Madde bağımlılığına

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İzleme, Değerlendirme, Hasta Hakları ve Tıbbi Sosyal Hizmet Dairesi Başkanlığı.

** Psikolog, Gaziantep Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü.

ilişkin literatürde farklı tanımlamalar mevcuttur. Örneğin daha önceki yıllarda, DSM-IV’de “madde kötüye kullanımı” ve “madde bağımlılığı” tanıları mevcutken, bu ayrımlar DSM-V’de “madde kullanım bozukluğu” olarak güncellenmiştir (Öztürk ve Uluğ, 2015, s. 512-513).

Günümüzde insanlar ruh durumlarında pozitif etki yaratmak, korku duygularını bastırmak, özgür hissetmek, duygularından kaçmak ya da bunları bastırmak gibi çeşitli maksatlarla madde kullanmaktadırlar. Bunlarla birlikte, bazı kişiler arkadaş ortamına katılma, arkadaşlarına hayır diyememe, grup davranışlarına katılmak zorunda hissetme veya denemedikleri tehlikeli şeyleri denemeye merak duyma gibi nedenlerle madde kullanmaya başlayabilmektedirler (Nurmedov ve Tarhan, 2013, s. 13-142).

Yaygınlık bakımından alkol ve sigara en başta gelen bağımlılık yapıcı maddelerdir. Esrar, afyon ve türevleri, kokain ve amfetamin gibi diğer psikoaktif maddeler ile uyarıcılar, yatıştırıcı ilaçlar, uyku ilaçları, uçucular ve halüsinojenler gibi başka bağımlılık yapıcı maddeler yaygınlık bakımından daha geri sıralarda yer almaktadır (Öztürk ve Uluğ, 2015, s.544).

2014 yılında, 28 Avrupa Birliği üyesi ülkede 15-24 yaş aralığında 13.128 genç yetişkin ile yapılan uyuşturucu madde kullanım araştırmasında katılımcıların % 8’i bu maddeleri yaşamları boyunca kullandıklarını bildirmişlerdir. 2011 verilerine göre madde kullanımında % 5 oranında bir artış olduğu bulunmuştur. 2014 verilerine göre 1,3 milyon (% 1) genç yetişkin (15-34 yaş) amfetamin kullanmıştır. En son bulgular amfetamin ve metamfetamin kullanımının hem coğrafi alan hem de kullanıcı sayısı bakımından artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Avrupa’da 2013 yılında özel uyuşturucu tedavisi gören kişilerin yaklaşık % 7’si, bu maddeleri birincil uyuşturucu olarak belirtmişlerdir Avrupa Birliği’nde MDMA 9,1 milyon erkek ve 3,9 milyon kadın tarafından kullanılmaktadır. 2013 yılından beri Avrupa’da genel bir artış olduğu tespit edilmiştir. 15-34 yaş arası yaklaşık 2,3 milyon genç yetişkinin (% 1,9) bir önceki yıl kokain kullandığı tahmin edilmektedir. Yetişkinler (15-64 yaş) arasında yüksek riskli afyon türevi madde kullanımına ilişkin yaygınlık % 0,4 olarak tahmin edilmektedir. Bu oran sadece Avrupa’da 2013 yılında 1,3 milyon problemlili afyon türevi kullanıcı olduğunu göstermektedir. 2013 yılında Avrupa’da özel tedaviye giren tüm uyuşturucu kullanıcılarının % 41’ini başta eroin olmak üzere afyon türevi madde kullananlar oluşturmaktadır (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2015, s.23-51).

Madde kullanımı tek başına bir hastalık değildir. Ancak madde kullanımının psikolojik ve fiziksel olarak bağımlılığa yol açması madde kullanımını bir sorun haline getirmektedir. Çünkü bağımlılıkla birlikte, madde kullanımı bireylerin sosyal rollerini ve sorumluluklarını yerine getirmelerine, muhakeme etme yeteneklerine önemli bir engel oluşturmaktadır (Dubois ve Miley, 2010, s. 326). Madde kullanımı kişinin özdenetimini etkileyerek, şuur değişikliğine neden olabilmekte ve böylelikle kişi toplumca kabul edilmeyen davranışlar sergileyebilmektedir (Balseven ve ark., 2002, s.91). Bağımlı bireyler bağımlılık sürecinde ölümle sonuçlanabilecek çeşitli sağlık sorunları yanında, psikolojik ve sosyal birçok sorunla yüz yüze gelmektedirler. Bağımlı bireyler yalnızlık, dışlanmışlık duygusu, ruhsal bunalımlar yaşayabilmekte, intihar, suç ve şiddet

davranışları içine girebilmektedirler. Sonuç olarak madde bağımlısı bireyler başta kendileri olmak üzere yakın çevreleri ve içinde yaşadıkları toplum için de bir risk oluşturmaktadırlar (Özden, 1992, s.6).

Günümüzde, madde bağımlılığı, pek çok ülkenin ekonomik, sosyal, politik alanda ve sağlık alanında problem yaşadığı, çeşitli kademelerde mücadele ettiği en önemli sosyal sorun alanlarından birisidir Wood (2012)'a göre, bu, hem madde kullanımının insan sağlığı üzerindeki şiddetli ve doğrudan zararlı etkileri, hem de, maddenin etkisiyle madde kullanıcılarının riskli ve zarar verici davranışlar içine girmesiyle ilişkilidir.

Madde bağımlılığı başta bağımlının kendisine olmak üzere, bağımlının aile ve iş hayatına, dolayısıyla içinde bulunduğu ülkenin ekonomisine ciddi zararlar vermekte ve toplumların hem bu gününü hem de geleceklerini tehdit etmektedir (Başbakanlık Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu Faaliyet Raporu 2014-2015, s.12). Tüm bu nedenlerden dolayı madde bağımlılığı bireysel bir sorun olarak sınırlandırılmamaktadır ve sorun, çok boyutlu tanımlanması ve değerlendirilmesi gereken tümleşik bir yapı olarak görülmektedir (Balseven ve ark., 2002, s.91). Bununla birlikte sosyal dışlanma konusu da günümüzde özellikle Avrupa Birliği üyeleri başta olmak üzere birçok ülkenin gündeminde olan bir konudur (Şahin, 2009, s.13). Refah devletinin gerilemesine bağlı olarak artan sosyal sorunlar, uluslararası göç, işsizlik oranlarında yaşanan artış, konuya daha fazla ilgi gösterilmesine neden olmuştur. Avrupa Birliği, 1990'lardan itibaren sosyal olarak dışlanmış insan sayısında artış olduğunu ve bu durumun ileriki süreçte Avrupa'da siyasal, sosyal ve iktisadi bütünleşmeyi tehlikeye sokacağı sonucuna vararak, konuyla ilgili çalışmalarını öncelikli olarak belirlemiştir (Sunal, 2006, s. 65). Sosyal olarak dışlanmanın, hem bireylerin kendi yaşamları, hem de çocuklarının yaşam fırsatları için yıkıcı etkilere sahip olması, toplum ve ekonomi üzerinde ciddi bir maliyet oluşturması (SEU, 2004, s.14), sosyal dışlanma biçimlerinin çeşitliliği, sosyal parçalanma tehlikesi ve sosyal patlama korkusunun artması, dışlanmaya neden olan mekanizmaların karmaşıklığı ve çözüm yolları geliştirilmesinin oldukça güç oluşu, kavramı AB'nin en temel sosyal politika tartışmalarının odağına taşımıştır (Sapancalı, 2005, s. 52).

Bir sonraki bölümde madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma olgusu arasında nasıl bir ilişki olduğuna ve sosyal dışlanmanın bireysel ve toplumsal maliyetine yer verilmiştir.

2. Madde Bağımlılığı ve Sosyal Dışlanma İlişkisi; Sosyal Dışlanmanın Getirdikleri

Madde bağımlısı bireyler dezavantajlı gruplar arasında ilk sıralarda yer almakta ve sosyal dışlanmada yüksek risk grupları arasında görülmektedir (SEU, 2004, s. 14). Ancak konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle sosyal dışlanma kavramının çeşitli özelliklerine ve farklı tanımlamalarına yer vermekte fayda görülmektedir. Öyle ki, sosyal dışlanma kavramının genel kabul gören tek bir tanımı bulunmamaktadır. Çok çeşitli sosyal aktörler tarafından farklı şekillerde tanımlama yapılmıştır (Şahin, 2009, s.13). Sosyal olarak dışlanmış olanlar geleneksel ekonomik yoksunluk analizlerinde göz önünde tutulmayan HIV/AIDS'li, madde bağımlısı, evsizler gibi damgalanmış ve izole edilmiş bir çok dezavantajlı kişi ve grupları belirtebilen bir terime karşılık

gelmektedir (Shaw ve ark., 2009, s. 239). Buna göre; sosyal dışlanma, genel olarak, bireyin toplumla bütünleşmesine olanak veren, sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara, bazı kişi ve grupların ulaşamaması durumudur (Walker ve Walker 1997 s.8; Çakır, 2002, s.83). İngiltere Sosyal Dışlanma Birimi çoğunlukla, marjinalleşmiş grupların, dezavantajlarla karşı karşıya gelmesi durumu olarak tanımlamaktadır (SEU, 2004, s.14).

Atkinson'a göre (1998, s.20) sosyal dışlanmanın, ülkelere, toplumlara, kültüre göre çok değişik nedenleri olabilmekte, dışlanmayı meydana getiren sayısız neden gösterilebilmektedir. Bu nedenle sosyal dışlanma hem farklı toplumlarda farklı ele alınan, hem de görülüş biçimi farklılaşabilen bir olgudur. Sosyal dışlanma biçimleri genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir. (akt. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 2009, s. 38).

Ekonomik Alandan Dışlanma: Sosyal dışlanmanın ekonomik alanda görülen ilk şekli mal ve hizmet piyasalarından dışlanmadır. Ekonomik dışlanmanın en uç noktası, kişisel gelirler ve devlet yardımlarının en temel ihtiyaçları bile karşılayamamasıdır. Ekonomik alandan sosyal dışlanma, tüketim toplumundan dışlanma(tüketim faaliyetlerine katılmama), mal ve hizmet piyasasından dışlanma (asgari ihtiyaçlarını karşılayacak gelirden yoksun olma, eğitim, sağlık, konut, enerji, iletişim ve ulaşım gibi imkânlardan yoksun olma) ve işgücü piyasasından dışlanma (işsizlik), o olmak üzere üç ayırım altında incelenebilmektedir (Şahin, 2009, s. 71-72).

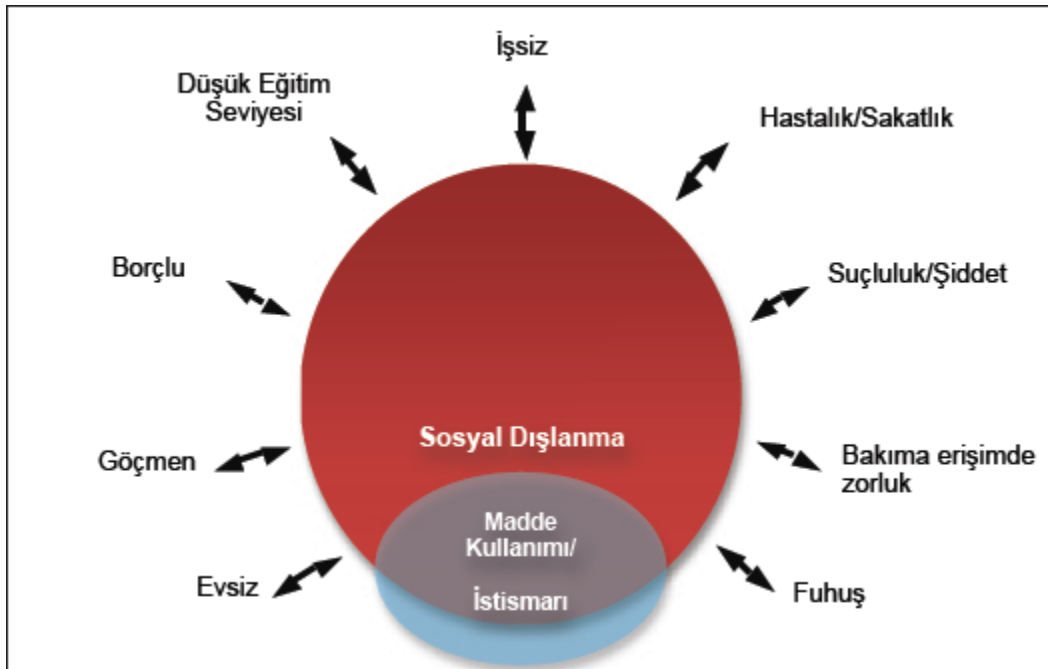
Toplumsal Alandan Sosyal Dışlanma: Sosyal bütünleşmeyi tehdit ederek bireyleri sosyal hayattan yalıtmakta ve onların sosyal olarak fayda maksimizasyonlarını engelleyerek, üretken olmalarını zayıflatmaktadır. Kişiler etnik kökenleri, cinsel tercihleri, dini inanışları, madde kullanımı, bedensel veya zihinsel engelleri, mülteci veya göçmen olmaları gibi nedenlerle adeta suçlu olarak değerlendirilmekte ve sosyal olarak dışlanmaktadır. Bu tarz yaklaşımlar toplumsal statü ve kimlik arayışında bireyin çeşitli sorunlar yaşamasına, çözümsüz kalmasına neden olmakta ve böylelikle onlara yalnızlaştırma/yabancılaştırma yaşatmaktadır (Hekimler, 2012, s.5).

Siyasal Alandan Dışlanma: Siyasi olarak güçsüz konumda bulunulması nedeniyle hukuki ve siyasi haklardan yeteri kadar faydalanılamamasını ifade etmektedir. (Adaman ve Keyder, 2007). Siyasal dışlanmaya, sosyal güvenlik, kanun önünde eşitlik, ifade özgürlüğü, siyasi katılım, fırsat eşitliği ve sendikal hakların yetersizliğine yol açmaktadır. Sosyal olarak dışlanan kişiler, politik güç kaynaklarına ulaşamadıklarından bu alandan da dışlanmaktadır. Siyasi olarak güçlü olan bazı kesimler hem bu gücü elinde tutmak için diğerlerini dışlamakta, hem de dışlanmışların yeterli haklara sahip olmalarını güce ulaşmasını engellemektedir (Sapançalı, 2005, s. 195).

Sosyal dışlanma konusu, yoksulluk, madde bağımlılığı, işsizlik, göçmenlik vb. gibi çok farklı alanlarda farklı görünümde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada sosyal dışlanma olgusu, madde bağımlılığı odağında ele alınmıştır.

Madde bağımlılığı kişinin sosyal yaşamını derinden etkileyerek, bireyi sadece madde kullanıcıları ile çevrili, yaşadığı toplumdaki soyutlanmış bir yaşam içerisine itmektedir. Sosyal olarak dışlanan madde bağımlısı bireyler böylelikle diğer madde kullanan bireylerle birlikte alt kültür eğilimi içine girmektedirler (Duman, 2001, s.88). Madde bağımlısı bireyler, toplumla geçerli ve gerçekçi ilişkiler kuramamaktadır ve bireyler ve toplum tarafından da dışlanmaktadır. Madde bağımlısı bireyler bağımlılığa bağlı olarak, işine, okuluna gidememekte, sorumsuz davranışları nedeniyle öğretmen, arkadaş, işveren ile çatışma yaşayabilmektedir. Bu durum kişinin, işinden, okulundan ve ilişkilerinden uzaklaşmasına sebep oluşturabilmektedir (Beyazyürek 1995'den akt. Duman 2001, s.88). Sonuç olarak madde kullanımı yaşam koşullarının bozulmasına yol açmakta, sosyal marjinalleşme süreçleri de madde kullanmaya başlamak için bir neden olabilmektedir. Bununla birlikte, madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma birbirinin kesin bir nedeni değildir. Çünkü sosyal dışlanma, tüm madde kullanıcıları için geçerli değildir. Bu karmaşıklığı da düşünerek, hem sosyal olarak dışlanmış topluluk içindeki madde kullanımını hem de madde kullanıcıları arasındaki sosyal dışlanışlığı analiz etmek mümkündür. Şekil 2.1'de madde kullanımı ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki gösterilmektedir (EMCDDA, 2003, s.65).

Şekil: 2.1 Sosyal Dışlanma ve Madde Kullanımı Arasındaki İlişki

Kaynak: Tomas, 2001 ve Carpentier 2002'den akt. EMCDDA, 2003, s. 65.

Sosyal dışlanma ve madde kullanımı arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koyan çok az literatür çalışması olmasına rağmen, sosyal dışlanmanın kötü fiziksel ve ruhsal sağlık, evsizlik, işsizlik, suç ve komşuluk ilişkilerindeki azalma gibi anahtar göstergeleri ve madde bağımlılığı ile arasındaki ilişkiye ilişkin bir çok veri bulunmaktadır (Bradshaw ve ark., 2004, s.51);

ABD’de 1998 yılında yapılan bir tutum araştırmasında, ABD halkının madde bağımlısı bireylere yönelik sosyal dışlayıcı tutumlarının olduğu, madde bağımlısı kişileri "tembel", "kaybeden" ve "geleceği olmayan bireyler" olarak niteledikleri bulunmuştur (Blendon ve Young, 1998, s. 827-832). Pescosolido ve arkadaşlarının 2010 yılında yaptıkları bir araştırmada, problemleri madde kullanımı olan bireylerin önemli miktarda toplumsal dışlanma yaşamakta olduğunu, alkol bağımlı bireylerin, çoğunlukla birincil bakım verenler tarafından dışlandıkları gibi, genel popülasyon tarafından da sosyal olarak dışlandığını ortaya koymuştur (Pescosolido ve ark. 2010’dan akt. Buckingham ve ark., 2016, s. 555). Beck ve arkadaşları (2005, s. 68-72) tarafından Almanya toplumunda yapılan ve alkol bağımlılığı, depresyon ya da şizofreni hastası kişilerle komşuluk yapma istekliliğinin sorulduğu bir araştırmada, alkol bağımlısı kişilerin % 60, şizofreni hastalarının % 37 ve depresyondaki kişilerin % 19 oranında reddedildiğini ortaya koymuştur. Keyes ve arkadaşları (2010, s. 1364-1372) tarafından yapılan bir araştırmada alkol kullanan bireylere yönelik daha yüksek algılanan damgalanmanın, eğitim düzeyinin düşük olmasıyla ilişkili olduğu, madde bağımlısı bireylerin sosyal dışlanma algılarının eğitim düzeyine göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Haddad ve arkadaşları (2010, s. 146) tarafından yapılan bir çalışmada, katılımcıların % 26,8’i madde kullanımının toplum tarafından kabul edilmediğinden sosyal dışlanmaya neden olduğunu belirtmişlerdir. Ürdün’de yapılan bir araştırmada, madde bağımlılarına ilişkin uzun süredir devam eden sosyal damgalayıcı, ayıplayıcı, sosyal dışlayıcı ve suçlayıcı yaklaşım nedeniyle madde bağımlısı bireylerin ilk elden bilgi edinme imkânlarının olmadığı, ayrıca madde bağımlılığı ile ilgili olarak tedaviye ihtiyaç duyan kişilerin bile tedavi programlarını, damgalayıcı görebilmekte oldukları, madde bağımlılığı ile ilgili sosyal damgalayıcı iklimin nüfusun madde bağımlılığının doğası ve tedavi arama davranışı ile ilgili eğitilmesinde engel oluşturduğu bulunmuştur (Jabbour ve Fouad 2004’den akt. Haddad ve ark., 2010, s. 148). Bazı araştırmacılar, bağımlılık yapıcı maddeler içinde crack (kokain) ve damardan uyuşturucu kullanıcılarının hem kendileri tarafından hem de toplum tarafından en damgalı hale getirildiğini öne sürmektedir (Gelabert ve ark., 2005, s. 802-813). Semple ve arkadaşları (2005, s. 367-380) tarafından yapılan bir araştırmada tedavi gören metamfetamin kullanıcılarının, tedavi görmemiş olanlara göre arkadaş veya aileleri tarafından reddedilme ihtimalinin daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Damar yolu ile uyuşturucu kullanan madde bağımlıları en çok marjine edilmiş bağımlı gruptur. Bu kişiler sıklıkla yetersiz gelir, ciddi sağlık sorunları, sosyo ekonomik ve yasal zorluklarla yüz yüze gelmektedir (World Drug Report UNODC, 2015, s. 4).

Ögel ve arkadaşları (1998-1999, s. 25-88) tarafından Türkiye’nin 10 ilinde ve Kıbrıs’ta yapılan bir çalışmada toplumun madde kullananlardan korku duydukları, bu kişiler güven duymadıkları, saygı duymayıp onları adeta yok saydıkları, madde kullanımını tasvip etmedikleri, bunlarla birlikte onları suçlu olarak gördükleri bulunmuştur. Polis, sağlık çalışanı ve bağımlı kişiler madde kullanan kişilerin toplum tarafından dışlandığı konusunda aynı görüş bildirmişlerdir.

Madde bağımlısı bireyler, bağımlılık tedavisi ve barınma gibi ana hizmetlere erişemeyen, en yoksun durumda olan ve sosyal olarak dışlanmış toplulukların üyeleri olma eğilimindedirler (SEU, 2004, s.11). Buna karşın toplumsal olarak kabul görmüş bireylerin ihtiyacı olan kaynaklara erişimi sosyal olarak dışlanmış bireylere göre çok daha kolay olmaktadır. Bu kaynaklar sadece ekonomik kaynaklar değil, eğitim olanakları, sosyal iletişim ve destek gibi bir toplum içerisinde yaşamakla elde edilmiş olan olanaklardır. Sosyal olarak dışlanan kişilerin bunlara ulaşımı reddedilmektedir (Shaw ve ark., 2009, s. 239).

Araştırmalar madde bağımlısı kişilerin tedavi hizmetlerine başvurduklarında, bu kurumların ayrımcılığına maruz kaldıklarını, daha kalitesiz sağlık ve bakım hizmeti aldıklarını ortaya koymuştur. Madde bağımlılarına yönelik damga ve ayrımcılık, bu kişilerin sağlık sistemine girişini engellemekte, sağlık konularında doğru raporlamayı azaltarak alınan bakımın kalitesini düşürmekte, sonuç olarak hem zihinsel hem de fiziksel sağlığı olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Ahern ve ark., 2007, s. 189). Sağlık çalışanları tarafından yapılan araştırmalar, madde bağımlısı bireylere ilişkin önemli bir oranda negatif ve basmakalıp görüşlerin olduğunu, madde bağımlısı bireylerin yüksek kaliteli sağlık hizmeti alma konusunda ödün verme olasılıklarının daha yüksek olduğunu, hemşirelerle yapılan bir dizi çalışma ise, uyuşturucu kullanıcılarına yönelik olumsuz ve cezalandırıcı tutumların nispeten yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Bu tutumlar sağlık sektöründeki mesleki etiğe ilişkin beklentilere aykırı olmakla birlikte, bazı sağlık çalışanlarının yargılayıcı, hoşnutsuz veya düşmanca olduğu yönündeki algı, uyuşturucuya bağlı sorunları olan bireyleri sağlık hizmetlerine erişimden vazgeçirebilmektedir (Skinner ve ark., 2007, s. 164). Madde bağımlısı bireyler yalnızca sağlık hizmeti sunumunda değil konut ve istihdam açısından da ayrımcılığa uğramaktadırlar. Toplum tarafından madde bağımlıları suçlu olarak görüldüğünden, ahlaksız ve yetersiz olarak nitelendirildiğinden dolayı, madde kullanımı kişilerin kiracılık haklarını kaybetmesine ve işinden atılmasına neden olacak zemini oluşturabilmektedir (INPUD, 2014, s.7). Bazı yazarlar, büyük ölçüde marjinalize olmuş aktif madde kullanıcıların, sığınma yerlerine ve barınak gibi yerlere doğrudan erişiminin kabul edilmemesi politikasının bu kişilerin buralardan dışlanmasına yol açtığını, bu durumun madde bağımlısı bireylerin daha fazla zorluk yaşamalarına neden olduğunu ortaya koymuştur (Cox ve Lawless, 1999, s. 27). Madde bağımlısı bireylere yönelik damgalama ve varsayımlar, ayrımcılık ve sosyal dışlanmayı doğrudan beslemektedir. Suçlama ve ayrımcı dil kullanımı, medyanın yaklaşımı, günlük etkileşimler ile birlikte damgalama ve ayrımcılık, madde kullanan kişileri toplumun dışına itmektedir. Bu nedenle madde bağımlısı bireyler ailelerinden ve toplumdaki uzak durmaktadırlar (Ahern ve ark., 1997, s. 188-196). Gezek (2007) tarafından İstanbul'da sokakta yaşayan ve uyuşturucu madde kullanan gençler ve aileleri üzerine yapılmış bir araştırma, bağımlı gençlerin bir müddet sonra ailesinden koparak sokağa bağımlı olduklarını, hayatını devam ettirmek için suça ve gayri meşru para elde etme yollarına başvurarak, kademeli bir şekilde toplum hayatından ve sosyal ilişkilerden dışlanan bireyler haline geldiklerini ortaya koymuştur (akt. Yaman, 2014, s.116-117). Sosyal dışlanma bireylere, onların ailelerine, çocuklarına ve gelecek nesillere önemli kayıplar verdiren bir sorundur (Buchanan ve Young, 2000; Silver, 1994). Soruna toplumsal olarak bakıldığında, madde bağımlılığı sorunu, madde bağımlısı kişilerle toplumdaki diğer kişiler arasındaki iletişimi tehlikeye sokmaktadır. Böylelikle

madde kullanan kişinin kendi sağlığının bozulması yanında, toplumsal bir tehlike ortaya çıkmaktadır (Zastrow, 2014, s. 358). Bununla birlikte madde kullanan kişilerin madde kullanmayan kişilerden madde kullanımını ve bağımlılığını gizlemesi bazı durumlarda hayati önemde olabilmektedir. Çünkü madde bağımlılığı olan kişinin durumunu ifşa etmesi ayrımcılık, şiddet, taciz, sosyal dışlanma, tutukluluk, işkence, cinayet ve devlet eliyle infazı içeren bir takım zararlarla sonuçlanabilmektedir. Esasında madde bağımlısı kişilerin damgalanması sıklıkla polis istismarını ve insan hakları ihlallerini haklı çıkarmak için kullanılabilir (INPUD, 2014, s. 6).

3. Sonuç ve Tartışma

Madde bağımlılığı tek başına başlı başına bir sorun iken, dışlanmayla birlikte bu sorun çok daha fazla sosyal soruna neden olmaktadır. Madde bağımlısı bireyler sosyal dışlanma sonucu madde bağımlılığının getirdiği soruna ilave olarak başka sorunlarla da yüz yüze gelmektedir.

Madde bağımlısı bireylerin sosyal olarak dışlanması, bağımlıların günlük yaşam koşullarını gerçekten iyileştirmek için oluşturulmuş birçok sosyal programa ve sağlık hizmetine ulaşımını güçleştirmektedir (Wood, 2012, s. 13). Böylelikle bağımlı bireyin, yaşadığı çeşitli sorunlarla baş edebilmesi ve madde bağımlılığının etkilerini azaltmaya yönelik mevcut olan birçok hizmetten etkili bir şekilde yararlanması söz konusu olamamaktadır. Bununla birlikte madde bağımlısı bireyler sosyal yaşamdan ve çok çeşitli gündelik ilişkilerden kaçınabilmektedir. Bu durum çok daha farklı psiko-sosyal sorunu beraberinde getirmektedir.

Günümüzde toplumsal izolasyonun sağlıkta kötüleşmeye yol açtığına, toplumsal desteğin ise hem fiziksel sağlığa, hem de ruhsal sağlığa pek çok yönden olumlu etki ettiğine yönelik veriler bulunmaktadır (Pahl 2003'den akt. Stansfeld, 2009). Araştırmalar sosyal dışlanmanın ve izolasyonun olumsuz yönlerinin ortadan kaldırılmasının sorunlu madde kullanımını azaltmaya olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur (Peters, 2015, s. 7).

Madde bağımlısı kişiler bağımlılıktan, toplumdan izole bir halde yaşayarak kurtulamamaktadırlar. Çünkü bağımlılıktan kurtulma süreci, sosyal dışlanma ve yerel toplumlar içinde sosyal rollerin tam anlamıyla yerine getirilip getirilememesi durumuyla yakından ilişkilidir. Umut, bağımlılıktan kurtulmada esas olmaktadır ve kendi yaşamı üzerinde daha dinamik bir role sahip olan her kişi bağımlılıktan kurtulma noktasında daha umutlu olabilmektedir (Manchester Health 2015'den akt.Peters, 2015).

Problemin boyutlarına ve madde bağımlılığı ile ilgili büyük maliyetlere rağmen, birçok ülkede uzmanlaşmış hizmetler mevcut değildir veya mevcut olsa bile sosyal dışlanma, ayrımcılık ve damgalanma yüzünden madde bağımlılarının etkin hizmetlere erişmesi mümkün olamamaktadır (UNODC, 2009, s. 3).

Sonuç olarak, madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma sorunlarının çözümüne yönelik sistematik bir dizi önlem ve çalışma ile sorunların azaltılmasına yönelik ciddi çalışmalara ihtiyaç bulunduğu açıktır. Ancak ülkemizde

her ne kadar madde bağımlılığı ile mücadelede çeşitli araç ve programlar mevcut olsa da, henüz istenen düzeyde gelişim sağlanamamıştır. Ayrıca sosyal dışlanmanın farklı görünümlerinin çok çeşitli kesimlerde yansımaları söz konusu olmakla birlikte sosyal dışlanmayla mücadele için ülkemizde iyi yapılandırılmış programlar veya izleme araçları bulunmamaktadır.

Sosyal dışlanmayla mücadele, madde bağımlılığının hem önlenmesinde hem de bağımlılığın tedavi ve rehabilitasyonunda önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden tüm politika ve programlarda sosyal içermeci ve sosyal bütünleştirici yaklaşımların odağa alınmasının, uygulanacak politika ve programlarda aşağıdaki hususların bir bütün olarak değerlendirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

- Türkiye’de madde bağımlılığının profilini, boyutlarını, aynı zamanda yoksulluk ve dezavantajlılık durumlarını ortaya koyan istatistiksel analizler ve bilimsel çalışmalar yapılmalıdır. Elde edilen bulgular doğrultusunda bölge ve yerleşim özelliklerine göre yerel eylem planları oluşturularak, planlar kamu kurumları, STK’lar, üniversiteler ve diğer kurumlarla koordineli ve işbirliği içinde uygulanmalıdır. Tedavi ve danışmanlık hizmetleri herkes için ulaşılabilir ve yeterli olmalıdır.
- Güvenlik önlemleri, cezai yaptırımlar ve izleme araçları etkin bir şekilde devreye sokulmalıdır. Madde bağımlısı bireyler için rehabilitasyon çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Rehabilitasyon araçlarında toplumsal bütünleştirici ve sosyal içermeci yaklaşımlara ağırlık verilmelidir.
- Adaletsiz gelir dağılımını destekleyen faktörlerin ortadan kaldırılmasına ve toplumsal imkânlardan adil yararlanmanın sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeler, ekonomi ve istihdam politikaları oluşturulmalıdır. Kayıt dışı ekonomi, gelir adaletsizliği, kamu kaynaklarının aşırı ve güç sahibi kesimlerin hizmetinde kullanılmasının önüne geçilmeli. Etkin denetim mekanizmalarıyla önlenmelidir. Kaynakların dağıtımı ve kullanımı adil ve eşitlik temelinde yeniden organize edilmelidir.
- Toplumda insancıl değerlerin yerleşmesi, toplumsal duyarlılığın oluşması, sosyal bütünleşmenin sağlanması amacıyla çalışmalar yapılmalı, bilinç ve farkındalık oluşturan çeşitli araçlar yaygınlaştırılmalıdır.
- Sosyal adaleti pekiştirici önlemler alınmalı, sosyal yardımlaşma ve dayanışma teşvik edilmelidir.
- Çok boyutlu sosyal dışlanma yasayan dezavantajlı çeşitli gruplara(yoksullar, işsizler, göçmenler, bağımlı bireyler, vb.) yönelik sosyal içermeci politikaları geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de büyük kentlerin gecekondulu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma. Erişim Tarihi: 15 Mart 2017, http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf.
- Ahern, J., Stuber, J. ve Galea, S. (1997). Stigma discrimination and the health of illicit drugusers. *Drug and Alcohol Dependence*, 88 (2-3), 188-196.
- Arıkan, Ç. (2001). Tedavi kurumlarında çok disiplinli ekiplere yer alan sosyal hizmet uzmanlarına ilişkin genel bir değerlendirme. K. Karataş ve Ç. Arıkan (Ed.). *İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet, Prof. Dr. Nesrin Koşar’a armağan* içinde (s.27-32). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları 009.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi* (2015). *Avrupa uyuşturucu raporu*. Lüksemburg: Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu, 2015, İspanya.
- Balseven, A., Doğan, Y. B, Hancı, H., Özdemir, Ç. ve Tuğ, A. (2002). Madde kullanımı, bağımlılıktan korunma ve medya. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 11, 91-93.183
- Başbakanlık.(2014-2015).Uyuşturucu ile mücadele yüksek kurulu faaliyet raporu*. Erişim Tarihi: 15. Mart .2015, http://www.necdetunuvar.com.tr/FileUpload/bs445985/File/umk_faaliyet_raporu.pdf.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı .(2009). Kentsel yoksulluk, göç ve sosyal politikalar kentleşme şurası bildiri kitabı*, Ankara.
- Beck, M., Angermeyer, M.C. ve Brahler, E. (2005). Is there a connection between right-wing extremism and social distancing from mentally ill People? Results from arepresentative survey among the adult german population. *Psychiatr Prax*, 32(2), 68-72.
- Blendon, R. J., Young, J.T (1998). The public and the war on illicit drugs. *Jama*, 279 (11), 827-832.
- Bradshaw, J., Kemp, P., Baldwin, S., Rowe, A. (2004). The drivers of social exclusionreview of the literaturefor the social exclusion unit in the breaking the cycle., London: ODPM Publication
- Buchanan, J. ve Young, L. (2000). *Examining the relationship between material conditions long-term problematic drug use and social exclusion, experiencing poverty, edited by jonathan bradshaw and roy sainsbury*, England: Ashgate Publishing .
- Buckingham, J., Moss, A., Gyure, K., Ralph, N., Hindocha, C., Lawn, W., Curran, H.V., Freeman, T.P. (2016). A moderate dose of alcohol does not influence experience of social ostracism in hazardous drinkers. *Front Psycho*, 7,555.
- Cox, G. ve Lawless, M. (1999). *Wherever I lay my hat: a study of out of home drug users*. The merchant’s quay project. Dublin.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 83-104.
- Dubois, B. ve Miley, K. (2010). *Social work: an empowering profession*. Boston: Allyn and Bacon.
- Duman, N. (2001). Uçucu madde bağımlılığı olan çocuk ve gençlere yönelik sosyal hizmet. V. Duyan, A.M. Aktaş (Ed.). *Prof. Dr. Nihal TURAN’a Armağan: Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları içinde (s.86-100)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No: 008, Aydınlar Matbaası.
- EMCDDA (2003). Annual Report: The State of the Drugs Problem in the Acceding and Candidate Countries to the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Gelabert, P.M., Maslow, C., Flom P.L., Sandoval, M., Bolyard, M., Friedman, S.R. (2005). Keeping it together: stigma, response, and perception of risk in relationships between drug injectors and crack smokers, and other community residents. *AIDS Care*, 17(7):802-13.
- Haddad, L., Shotar, A., Umlauf, M., Zyoud, S.A. (2010). Knowledge of substance abuse among high school students in Jordan. *Journal of Transcultural Nursing*, 21(2), 143-150.

Hekimler, O. (2012). Yoksulluk mu yoksunluk mu? Sosyal dışlanma üzerine bir değerlendirme. *Tekirdağ S.M.M.M. Odası, Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-28.

INPUD. (2014). *Stigmatising people who use drugs*. London: Published by INPUD Secretariat.

Keyes, K.M., Hatzenbuehler, M.L., McLaughlin, K.A., Link, B., Olfson, M., Grant, B.F. ve Hasin, D. (2010). Stigma and treatment for alcohol disorders in the United States. *Amerikan Journal of Epidemiology*, 172(12),1364-1372.

Nurmedov, S. ve Tarhan, N. (2013). *Bağımlılık*. 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

Özden, S.Y. (1992). *Uyuşturucu madde bağımlılığı*. İstanbul: Nobel Tıp Kitap Evleri.

Öztürk, M.O. ve Uluğ, B. (2015). Psikoaktif madde kullanımına bağlı ruhsal bozukluklar. M.O. Öztürk ve A. Uluşahin (Ed.) *Ruh sağlığı ve bozuklukları içinde* (s. 512-550). 13. Baskı, Ankara: Bayt Yayınları.

Peters, D. (2015). *Social exclusion and addiction: creating a sense of belonging*. (Paper Presented at the Australian-New Zeland Addiction Conference, Gold Coast).

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliğinde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 3,51-106.

Semple, S.J., Grant, I. ve Patterson, T.L. (2005). Utilization of drug treatment programs by methamphetamine users: the role of social stigma. *Am J Addict*, 14(4),367-380.191.

Shaw, M., Dorling, D. ve Smith, G.D. (2009). Yoksulluk Toplumsal Dışlanma ve Azınlıklar. *Sağlığın Sosyal Belirleyicileri içinde* (s. 226-257). M. Marmot ve R.G. Wilkinson (Ed.). (Çev. Ed: İ. Kayı ve Y. Yasin). İstanbul: İncev Yayınları.

Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity. Three Paradigms. *International Labour Review*,133, 531-578.

Skinner, N., Feather, N.T. ve Freeman, T.R. (2007). Stigma and discrimination in health-care provision to drug users: the role of values, affect, and deservingness judgments authors. *Journal of Applied Social Psychology*, 37 (1), 163-186.

Social Exclusion Unit. (2004). *Tackling Social Exclusion: Taking stock and looking to the future - Emerging findings*. London: Crown Publications.

Stansfeld, S.A. (2009). Toplumsal destek ve toplumsal birlik. *Sağlığın sosyal belirleyicileri içinde* (s.173-200). M. Marmot ve R.G. Wilkinson (Çev. Ed. İ. Kayı ve Y. Yasin). İstanbul: İncev Yayınları.

Sunal, O. (2006). *Sosyal dışlanmaya kuramsal yaklaşımlar*. Erişim tarihi: 15 Mart 2015, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/soysal-dislanmaya-kuramsal-yaklasimlar/>.

Şahin, T. (2009). *Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi* (Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi).

UNODC. (2009).Reducing the adverse health and social consequences of drug abuse: a comprehensive approach, Discussion paper, Newyork.

UNODC. (2015). *World drug report*. Vienna: United Nations Publication.

Walker, A. ve Walker, C. (1997). *Britain divided: the growth of social exclusion in the1980s and 1990s*. London: Child Poverty Action Group Press.

Wood, K.(2012). *The social determinants of substance abuse:the social and economic causes of substance abuse disorders and implicationsfor international human rights*. Ottawa.

Yaman, Ö.M.(2014). Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: esenler-bağcılar örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1, 99-132.

Zastrow, C. (2014). *Sosyal hizmete giriş*. 2. Baskı, D.B Çiftçi (Ed.). (Çev: A. Aykara, A.Beyazova, B. Y. Çakar, C. Evren, Ç. Karaca, D.B. Çiftçi, E. Yıldırım, E. Bahşi, G. Albayrak, M.S. Birdal, S. Yağcıoğlu, S. Kurukafa, V. Yılmaz. Ankara.:Nika Yayınevi.